

11. Концерт из Кремля для делегатов XXII съезда КПСС (1961). Электронные видео данные. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0-iRmb3WEN0> (дата обращения: 16.10.2019)
12. Любознательный сосед. Электронные аудио данные. URL: <https://zoop.su/?string=Бенцианов+Бен+Любознательный+сосед> (дата обращения: 20.09.2019)
13. Научись на гармошке играть. Электронные аудио данные. URL: <http://kkre-50.narod.ru/ben/nng.mp3> (дата обращения: 28.08.2019)
14. От зари до зари Электронные аудио данные. URL: <https://zoop.su/?string=-Бенцианов+Бен+От+зари+до+зари> (дата обращения: 08.10.2019)
15. Праздничный «Голубой огонёк» №176. 1 мая 1966 года. Электронные видео данные. URL: <https://v-s.mobi/праздничный-голубой-огонёк-176-1-мая-1966-года-1:08:16> (дата обращения: 30.09.2019)
16. Просто я работаю сатириком. Электронные аудио данные. URL: <https://soundcloud.com/user-861464547/prosto-ya-rabotayu-satirikom/s-jSWaE> (дата обращения: 14.10.2019)
17. С обратной стороны. Электронные видео данные. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=U9b8uoRz3pk> (дата обращения: 15.09.2019)
18. Самое смешное. Электронные аудио данные. URL: <https://zoop.su/?string=-Бенцианов+Бен+Самое+смешное> (дата обращения: 10.10.2019)
19. Спасибо, аист. Электронные аудио данные. URL: <http://kkre-50.narod.ru/ben/sra.mp3> (дата обращения: 10.08.2019)
20. **Столяр М.** Советская смеховая культура. Киев: СтилоС, 2011. 302 с.
21. Хочешь стой, а хочешь – падай. Электронные аудио данные. URL: <https://zoop.su/?string=Бенцианов+Бен+Хочешь+стой%2C+a+хочешь+падай> (дата обращения: 11.09.2019)

Надійшла до редкол.: 22.12.2019

Прорецензовано: 29.12.2019

УДК 351:329.15-94(47-57) «1985/1991»

DOI: 10.33287/11944

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ ФУНКЦІЙ КПРС ТА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ (ПЕРІОД ГОРБАЧОВСЬКОЇ «ПЕРЕБУДОВИ»)

Є. І. Бородін

*Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові
України*

У статті висвітлюється процес вироблення та запровадження в документах вищих органів КПРС концепції «розмежування повноважень» партійних та державних органів у період горбачовської «перебудови».

Ключові слова: державне управління, політична система радянського суспільства, КПРС, органи державної влади, горбачовська «перебудова», демократизація радянського суспільства

The article covers the process of introducing the concept of division of functions of party and state bodies in the USSR during the Gorbachev «perestroika» years. The monopoly ruling party, which in accordance with the Constitution of the USSR in 1978 had the status of a «leading and guiding force» of Soviet society, felt the need to define new relations with public authorities in the context of the proposed reforms of public administration. Based on the definition of the political system of Soviet society, the party leadership gradually democratized the concept of «party leadership.» Initially, at the 21st CPSU Congress (February – March 1986), a «soft concept» was introduced to prevent «the confusion of party and state functions», which relied on the abandonment of petty guardianship and the replacement of state structures by the authorities. Then, at the 19th CPSU Conference (June – July 1988), under political reform in the USSR, a «rigid concept» of «delineation of functions» was introduced, which anticipated the role of the party as a policy-maker and its members as government leaders.

The introduction of the concept of «delineation of functions» in no way called into question the monopoly position of the CPSU in the system of public administration, the dominance of the so-called «Marxist-Leninist ideology». Under the changes that put on the agenda the emergence of such mandatory attributes of democratic transformations as political pluralism, free elections, multiparty system, the CPSU ideologists sought the basis for their own theories in the decisions of the VIII Congress of the RCP (b) (1919) and in V. I. Lenin's works at the time of the elimination of the multiparty system in the USSR. In the process of finding a solution to prevent the replacement of state structures by party bodies, the dominant role of the CPSU in the system of public administration of the USSR was actually recognized, and the preconditions for further radical changes in Soviet society were created.

Keywords: government, the political system of Soviet society, the CPSU, government bodies, Gorbachev «perestroika», the democratization of Soviet society.

Одним з ключових питань політичної історії України другої половини 1980-х рр. залишається виявлення сутності процесу позбавлення КПРС її владної ролі, що супроводжувалося становленням нових демократичних інститутів публічної влади (демократичних виборів, багатопартійності, президентства, парламентаризму, місцевого самоврядування тощо). Запроваджена в радянський період формула про «місце та роль КПРС в політичній системі радянського суспільства», яка стала підґрунтям для визначення статусу правлячої партії в СРСР, перестала бути беззаперечною догмою.

Досвід радянської доби, який розкриває загрози монополізації влади та відсутність самоусвідомлення її шкоди для суспільства, залишається повчальним для України, яка стикається з впливом кланово-олігархічних структур, що стримують розвиток реальної багатопартійності на основі конкуренції ідей та програм розвитку суспільства. Суспільні зміни в сучасній Україні, запровадження та здійснення процесу декомунізації потребують та будуть потребувати нових досліджень з історії демократичних перетворень в СРСР.

Розвиток демократичних інститутів в Україні передбачає здійснення різноманітних досліджень як перспектив розвитку державно-управлінської моделі, так й історії вже здійснених за останні десятиліття трансформацій. Важливе місце в зазначеному аспекті посідає період горбачовської «перебудови» радянської доби, коли почала руйнуватися адміністративно-командна система, були здійснені масштабні державно-управлінські реформи, частина з яких стала підґрунтям для наступних змін вже в незалежній Україні.

До проблематики політичних реформ (1985–1991 рр.) було повернуто увагу провідних дослідників історії України. В їх публікаціях знайшли відображення процеси, що відбувалися всередині Комуністичної партії, зміни в системі органів влади СРСР та УРСР [1; 3; 11; 13; 14]. При цьому існує потреба розглянути політичні реформи періоду горбачовської «перебудови» під кутом зору історії публічного управління, сконцентрувавши увагу на процесі самоусвідомлення керівництвом КПРС невідповідності статусу партії-монополіста в нових умовах та на причинах й сутності здійснених у той період змін.

У радянські часи КПРС в контексті державного управління не згадувалася. Підставою для цього стала «знахідка» розробників радянського конституціоналізму, які «прописали» партію в розділі «Політична система» Конституції СРСР 1977 р., а органи державної влади та управління – в розділах «Система і принципи діяльності Рад народних депутатів», «Верховна Рада СРСР», «Рада міністрів СРСР», «Найвищі органи державної влади союзної республіки», «Найвищі органи державної влади і управління автономної республіки», «Місцеві органи державної влади і управління». Таким чином КПРС «виводилася» за межі системи державного управління.

Між тим, якщо поглянути уважно на термінологію, зміст та ієрархію радянської влади, визначену в розділі Конституції СРСР під назвою «Політична система», то можна побачити, що мова йшла знов таки про державне управління. Текст розділу не тільки рясніє формулюваннями «державна влада», «державні організації», «управління справами держави», «державний апарат», але й включає органи влади та управління в єдину систему з КПРС. Сумнозвісна шоста стаття Конституції СРСР мала два аспекти: по-перше, вона визначала КПРС «керівною та спрямовуючою силою радянського суспільства», а по-друге, «ядром його політичної системи, державних і громадських організацій». При цьому ради визначалися як політична основа СРСР (ст. 2). То ж, виходило, що КПРС здійснювала керівництво органами державної влади та управління.

По суті справи КПРС не була політичною партією в повному сенсі цього слова, хоча зберігала певні атрибути партії (статут, програма) та механізми діяльності (прийом та виключення членів, формування виборних органів, проведення зібрань, конференцій з'їздів, процедура голосування, ухвалення рішень тощо). В ухваленій XXVII з'їздом КПРС у 1986 р. редакції Статуту КПРС як і в попередніх редакціях виділялися три основні структурні елементи партії: 1) вищі органи партії (з'їзд КПРС, ЦК КПРС, політбюро ЦК КПРС, Центральна ревізійна комісія); 2) республіканські, крайові, обласні, міські, районні, партійні організації та їх комітети; 3) первинні організації. Саме політбюро, ЦК КПРС, партійні комітети адміністративно-територіальних одиниць належали до системи державного управління. Парткоми підприємств, установ та організацій входили до системи управління зазначених інституцій. Партійні збори, конференції та з'їзди майже не впливали на формування партійної еліти, хоча формально її обирали. Склад усіх комітетів КПРС визначався вищою керівною інстанцією та вже доводився до відома делегатів, які за це просто голосували. Центральний Комітет КПРС, центральні комітети союзних республік, обласні, міські, районні комітети партії структурно дублювали відповідні уряди, міністерства та виконавчі комітети рад та надавали їм управлінські рішення та вказівки. Верховна Рада СРСР, Верховні Ради союзних республік ухвалювали законодавство та п'ятирічні плани після їх погодження партійними структурами. Існувала повсюдна практика надання та реалізації партійних директивних рішень в процесі законотворення, виконавчої та розпорядчої діяльності органів влади. Широковідомою стала практика складання «номенклатури посад» в усіх органах влади, призначення на які фактично вирішувалося у відповідному комітеті партії.

У період «перебудови» питання про місце КПРС в системі влади набуло великого суспільного резонансу, оскільки її право бути «керівною та спрямовуючою силою» поставили під сумнів не тільки активісти нових політичних та громадських об'єднань, а навіть й пересічні громадяни. Обґрунтування у вигляді «так було і так має бути далі» вже не влаштувало також деяких представників союзної партійної еліти. Гостроти проблемі надавало оприлюднення інформації про масові репресії, переслідування дисидентів, роль КПРС в становленні та зміцненні тоталітарного режиму, насадженні авторитаризму.

До проголошення політики «перебудови» КПРС дотримувалася традиційного для себе концепту «партійного керівництва державними та громадськими організаціями». На XXV з'їзді КПРС (лютий

– березень 1976 р.) прямо зазначалося, що навіть закони розроблялися у той час партійними органами, а напрями вдосконалення законодавства відбувалися за ініціативи або за дорученням політбюро партії [7, с. 91–92]. На XXVI з'їзді КПРС (лютий – березень 1981 р.), який відбувся вже після ухвалення Конституції СРСР 1977 р., директивна тональність дещо пом'якшилася, йшлося про «вдосконалення методів партійного керівництва» [8, с. 83]. Тут вже використовувалася термінологічні визначення про те, що ЦК КПРС «всіляко підтримує» та «орієнтує» органи державної влади та ради [8, с. 77–78].

Процес усвідомлення керівництвом КПРС того, що її статус в системі державного управління обмежує конституційні права органів державної влади та державного управління, розпочався невдовзі від проголошення політики «перебудови». Спочатку він набув форми «м'якого» концепту у вигляді гасла «не змішувати функції партії та держави». 25 лютого 1986 р. на XXVII з'їзді КПРС генеральний секретар ЦК М. С. Горбачов у своїй доповіді виголосив таку тезу: «Удосконалюючи форми і методи керівництва, партія рішуче виступає проти змішування функцій партійних комітетів з функціями державних і громадських органів» [6, с. 97]. Він наголосив на складності питання, що важко «влвити грань, коли партійний контроль, організація виконання практичного завдання переходять у дріб'язкову опіку, а то й підміну державних і господарських органів» [6, с. 97]. Проте, конкретного механізму розв'язання питання доповідач тоді не запропонував, обмежившись посиланням на залежність ситуації від «політичної культури та зрілості керівників».

Під час обговорення зазначеної доповіді на засіданні політбюро ЦК КПРС 23 січня 1986 р. голова президії Верховної Ради СРСР А. А. Громико також висловився за врегулювання взаємовідносин між партією та державними органами. В короткому записі його ідею викладено більш глибоко: «Важлива тема – підключення Рад до управління, до реальної влади. Потенціал їх не використовується, тому що не розроблені їх відносини з партійними організаціями» [2, с. 23]. Такий підхід означав, що змішування функцій базується на відсутності розподілу на рівні відповідних документів.

До головної резолюції XXVII з'їзду КПРС (лютий – березень 1986 р.) увійшла теза про те, що «не повинні допускатися змішування функцій партійних та інших органів, підміна та господарська опіка державних та господарських органів» [6, с. 139]. Як можемо побачити, текст резолюції вже фокусувався саме на стосунках партії та державних структур на відміну від доповіді генерального секретаря, де державні структури називалися разом з громадськими.

При формуванні курсу на визначення функцій партії та державних органів його розробники не приховували того, що взяли за основу висловлювання з партійних текстів початкового періоду формування партійно-радянської владної системи за часів Леніна. На XXVII з'їзді КПРС після слів про неприпустимість «змішування функцій» додавалася фраза: «Таким є принципове ленінське розв'язання цього питання, яким ми повинні неухильно керуватися на всіх рівнях партійної діяльності» [6, с. 97].

Тут доречним буде навести витяг з постанови VIII з'їзду РКП(б) (березень 1919 р.) «Змішувати функції партійних колективів з функціями державних органів, якими є ради, ні в якому разі не слід. ... Свої рішення партія повинна проводити через радянські органи, в рамках радянської конституції. Партія має керувати діяльністю рад, але не заміняти їх» [5, с. 108].

До речі, сам М. Горбачов посилався на зазначене обговорення питання на VIII з'їзді РКП(б) в своїх бесідах з помічниками в серпні 1988 р. [2, с. 410–411]. Він доволі детально зупинився на ленінському розумінні ролі партії як «ідейної, домінуючої величини», яка надає «загальну директиву» для рад (фактично для органів державної влади – Авт.). М. С. Горбачов пафосно зазначив: «Ось куди уходить коріння сьогodenних наших дискусій про взаємовідносини партії та Рад. Але це зайвий раз підкреслює значущість й правоту розділення функцій партії та Рад» [2, с. 411]. Після цього генеральний секретар КПРС зауважив про необхідність сучасних історичних умов та поточної політичної реформи.

Проте, існувала величезна різниця у змісті поняття «розмежування функцій партійних та державних органів» у 1919 р. та у другій половині 1980-х рр. У першому випадку більшовики шукали механізм як підлаштувати систему державного управління під одну-єдину монополю правлячу (владну) партію після (або в процесі) насильницької ліквідації багатопартійності. У другому випадку мова мала йти про те, як в умовах зародження (відродження) багатопартійності відділити державу від КПРС. Саме такий запит йшов від суспільства. При цьому у керівників партії навіть на початку «перебудови» та пізніше довго було інше розуміння ситуації: партія керує, впливає через своїх членів, а державні органи вирішують державні справи.

Через два роки після виголошення настанови «не змішувати партію та державні органи» ідеологи КПРС висунули жорсткий концепт «розмежування функцій» партійного та державного апаратів. Як і раніше відсутність багатопартійності вважалася природнім явищем,

існування монополії КПРС не ставилося під сумнів. Не згадувалася й можливість визнання місцевого самоврядування як форми публічної влади. То ж, основними центрами владного впливу вважалися партійні (на першому місці) та державні (на другому місці) органи.

Тезу про необхідність розмежування функцій партійних та державних органів було представлено у розгорнутому вигляді на ХІХ конференції КПРС (червень – липень 1988 р.). Її було ув'язано з низкою ініціатив щодо реформування політичної системи та внесенням змін до Конституції СРСР (запровадження з'їзду народних депутатів СРСР, діяльність Верховної Ради СРСР на регулярній основі, запровадження поста голови Верховної Ради тощо).

Під час підготовки до ХІХ конференції КПРС на засіданні політбюро ЦК КПРС 17 грудня 1987 р. М. С. Горбачов торкнувся теми позбавлення партії «невластивих функцій». Він навіть використав слова про те, що партія все «підім'яла під себе», що окрім розробки теорії та політики, ідеологічного забезпечення вона «безпосередньо управляє усім...» [2, с. 280].

Про «розмежування функцій» детально йшлося в основній доповіді генерального секретаря ЦК КПРС М. С. Горбачова на зазначеній партконференції. Основна увага цьому питанню приділялася у розділі доповіді під назвою «Демократизація керівної діяльності і внутрішнього життя КПРС», до складу якого увійшов підрозділ під назвою «Розмежування функцій партійних та державних органів». Показовим є той факт, що в розділі про політичну реформу, який містив підрозділ про демократизацію державного управління, теж згадувалося «про розмежування функцій партійних та державних органів» й називалися політбюро та секретаріат ЦК КПРС, які вирішують «десятки та сотні питань, більшість з яких без усякої шкоди для справи може бути передано нижчестоящим радянським, господарським та іншим органам» [9, с. 63]. На наш погляд, зазначена інформація свідчить про те, що автори тексту партійної доповіді, які свідомо не бажали прямо визнати належність КПРС до системи державного управління, мимоволі визнали цей факт, намагаючись підкреслити особливо важливу роль партії у житті суспільства.

У своїй доповіді М. С. Горбачов визнав, що «партія втягувалася у рішення самих різноманітних управлінських завдань, відповідно зростав й її апарат» [9, с. 83]. Він навіть поставив під сумнів тезу «про зростання керівної ролі партії». Свій рецепт розв'язання проблеми на центральному рівні державного управління СРСР він сформулював у наступний спосіб: за ЦК та політбюро має бути політичне керу-

ництво (без підміни вищих органів влади та управління), а Верховна Рада СРСР та Рада Міністрів СРСР повинні робити «все, що повинні робити...» [9, с. 84]. Партії було запропоновано впливати через своїх членів, що працюють в органах державної влади [9, с. 84]. Звідси виникла пропозиція відмови від «дроблення за галузями управління» апарату ЦК КПРС та інших партійних апаратів [9, с. 84]. У такий спосіб мало бути розв'язано питання про дублювання структури партійних комітетів та міністерств й виконкомів рад.

Використовуючи ідеологічний ряд формулювань того періоду про відданість ідеям комунізму М. С. Горбачов у доповіді на XIX партконференції використав посилення на В. І. Леніна, який вимагав «розмежувати точніше функції партії (й Цєка її) та радянської влади» [9, с. 83]. Ці слова було взято з листа Леніна Молотову від 23 березня 1922 р. Але Горбачов не став наводити повністю цю ленінську настанову із зазначеного листа, виключивши текст про те, що потрібно «за партією залишити загальне керівництво роботою усіх держорганів разом...» [12, с. 61]. При цьому очільник КПРС на XIX конференції у своїй доповіді використав таку фразу: «В. І. Ленін багатократно вказував на шкоду уявлень, начебто правляча партія повинна безпосередньо керувати, ігноруючи або підміняючи інші організації трудящих...» [9, с. 83]. У такий спосіб начебто було посяяно зернятку сумніву щодо керівної ролі КПРС, але ж було використано словосполучення «безпосередньо керувати», що давало можливість одночасно казати про ЦК та політбюро як «органи політичного керівництва» [9, с. 84].

Під час обговорення питання про «розподіл функцій» сам М. С. Горбачов визнав те, що «сьогодні партійний орган керує всіма справами, і до цього усі звикли...» [10, с. 123]. Він навіть згадав про те, що голова виконавчого комітету Ставропольської крайової ради народних депутатів чекав його дозволу як першого секретаря крайового комітету партії на відкриття засідання крайвиконкому [10, с. 124]. У резолюції XIX партійної конференції КПРС з питань виконання рішень XXVII з'їзду партії та завдань щодо поглиблення перебудови зазначалося: «Ключове значення має розмежування функцій партійних і державних органів й відродження влади Рад знизу догори» [10, с. 118]. Вважалося, що разом з реформою судової системи це може привести до «завершення створення соціалістичної правової держави».

Цілком зрозуміло, що в сучасних умовах багатопартійності України сподівання на можливість формування правової держави одночасно із закріпленням в Конституції СРСР особливого статусу

КПРС виглядають необґрунтованими. У той період зазначений підхід сприймався керівництвом партії (за сумісництвом й керівництвом держави) як цілком природна ситуація, що пов'язувалася з тогочасним розумінням «соціалістичної демократії» та ще наявними на той час резервами для збереження стабільності владної системи СРСР.

До речі, сподівання на збереження статус-кво у питанні про роль КПРС зберігалось в рядах її представників. Здавалося, цілком логічним було б готуватися до заміни «розмежування функцій» на «позбавлення монопольного становища», про що свідчили намагання як колишніх комуністів, так і їхніх опонентів створити нові політичні партії. Але звичка до «вмонтованості» КПРС до радянської системи державного управління не давала можливості багатьом з партійних функціонерів та їх політичним консультантам передбачити наступні політичні зміни. Під впливом рішення XIX конференції КПРС, стали розроблятися механізми запровадження в життя зазначеного «розмежування». Так, у 1989 р., в. о. професора Академії суспільних наук при ЦК КПРС, доктор юридичних наук С. Е. Жилинський писав про потребу визначення «розгорнутого нормативно-правового статусу КПРС» задля позбавлення «підміни партійними органами державних» [4, с. 11]. Йшлося як про ухвалення окремого закону про КПРС, так й про формування «нової галузі права – права партії». При цьому автор, посилаючись на рішення XIX партконференції, зауважив: «Концепція закону про партію повністю вписується в русло сучасної політичної лінії» [4, с. 11]. Автора зовсім не збентежило, що посилаючись на зарубіжний досвід розробки законодавства про політичні партії, він намагався пристосувати підходи країн з багатопартійними системами до радянської однопартійної дійсності.

Важливо додати, що на XIX партійній конференції було обговорено та закріплено свого роду «запобіжник» щодо занадто кардинального «розмежування» партійних та державних органів на персональному рівні. У резолюції «Про демократизацію суспільства та реформу політичної системи» було закріплено наступне: «Підвищенню ролі представницьких органів сприяла б рекомендація на посади голів Рад, як правило, перших секретарів відповідних партійних комітетів» [10, с. 137]. На формування цієї позиції вплинув, зокрема, голова президії Верховної Ради СРСР, член політбюро ЦК КПРС А. А. Громико, який на засіданні політбюро 20 червня 1988 р. висловив таку думку: «Про Ради. Тут різка зміна. Беремо глибоко. У деяких склалося відчуття, що потрібно зовсім відділити партію, Ради. Тому добре, що Раду має очолити партійний секретар» [2, с. 392]. Невдовзі,

1 жовтня 1988 р. Громико пішов на пенсію, а посаду голови президії Верховної Ради СРСР посів генеральний секретар КПРС М. С. Горбачов, немов би здійснивши генеральну репетицію перед своїм обранням головою Верховної Ради СРСР, яке відбулося 25 травня 1989 р. У такий своєрідний спосіб здійснилося задеклароване «розмежування функцій партійних та державних органів» шляхом персонального об'єднання найвищих посад у партії та державі. До речі, досвід поєднання посад генерального секретаря ЦК КПРС та голови президії Верховної Ради СРСР існував в останній період «застою». Л. І. Брежнєв у 1977 р. до свого партійного титулу генсека додав ще й посаду голови президії Верховної Ради СРСР. Але на момент проголошення «перебудови» подібне суміщення не було застосовано.

Отже, проголошення політики горбачовської «перебудови» поставило на порядок денний питання про визначення місця та ролі КПРС у нових історичних умовах існування СРСР. Монопольно правляча партія, яка відповідно до Конституції СРСР 1978 р. мала статус «керівної та спрямовуючої сили» радянського суспільства, відчувала потребу у визначенні нових взаємовідносин з органами державної влади в контексті запропонованих реформ системи державного управління.

Спираючись на характеристику політичної системи радянського суспільства, партійне керівництво поступово демократизувало поняття «партійне керівництво». Спочатку, на XXVII з'їзді КПРС (лютий – березень 1986 р.) було запроваджено «м'який концепт» про недопущення «змішування функцій партії та державних органів», який спирався на відмову від дріб'язкової опіки, підміни державних структур владними. Потім, на XIX конференції КПРС (червень – липень 1988 р.) в контексті політичної реформи в СРСР було запроваджено «жорсткий концепт» «розмежування функцій», який передбачав роль партії як розробника політичного курсу, а її членів – як його провідників в державних органах.

Запровадження концепції «розмежування функцій» жодним чином не ставило під сумнів монопольне становище КПРС в системі державного управління, домінування так званої «марксистсько-ленінської ідеології». В умовах змін, що ставили на порядок денний появу таких обов'язкових атрибутів демократичних перетворень як політичний плюралізм, вільні вибори, багатопартійність, ідеологи КПРС шукали основу для власних теорій в рішеннях VIII з'їзду РКП(б) (1919 р.) та працях В. І. Леніна часів ліквідації багатопартійності в СРСР. Такий підхід неминуче приводив до збереження догматизму та

самозаспокоєння вищої партійної еліти, яка сподівалася перебувати одночасно на вищих партійних та радянських посадах.

У процесі пошуку рішення щодо унеможливлення підміни державних структур партійними органами було фактично визнано домінуючу роль КПРС в системі державного управління СРСР. Одночасно було створено передумови для подальших кардинальних змін в організації влади в центрі та на місцях, посилення демократичних процесів у радянському суспільстві.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / відп. ред. В. Смолій; кер. авт. кол. Г. Боряк; авт. кол.: В. Головка (коорд. проекту), В. Даниленко, С. Кульчицький, О. Майборода, В. Смолій, Л. Якубова, С. Янішевський. НАН України. Інститут історії України. Київ: Ніка-Центр, 2016. 796 с.
2. В Политбюро ЦК КПСС... По записям Анатолия Черняева, Вадима Медведева, Георгия Шахназарова (1985–1991) / сост. А. Черняев (рук. проекта), А. Вебер, В. Медведев. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва: Горбачев-Фонд, 2010. 800 с.
3. Державотворчий процес в Україні 1991–2006. Київ: Наукова думка, 2007. 912 с.
4. **Жилинский С. Э.** Разграничение функций партийных и государственных органов. *Правоведение*. 1989. № 6. С. 9–20.
5. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. В 2 т. Т. 2: 1917–1922. Москва: Политиздат, 1983. 606 с.
6. КПРС. З'їзд (27; 1986; Москва). Матеріали XXVII з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. Київ: Політвидав України, 1986. 422 с.
7. КПРС. З'їзд, 25-й. Москва. 1976. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ: Політвидав України, 1976. 28 с.
8. КПРС. З'їзд, 26-й. Москва. 1981. Матеріали XXVI з'їзду КПРС. Київ: Політвидав України, 1981. 262 с.
9. КПСС. Конференция (19; 1988; Москва). XIX Всесоюзная конференция Коммунистической партии Советского Союза, 28 июня – 1 июля 1988 г.: Стенографический отчет. В 2 т. Т. 1. Москва: Политиздат, 1988. 352 с.
10. КПСС. Конференция (19; 1988; Москва). XIX Всесоюзная конференция Коммунистической партии Советского Союза, 28 июня – 1 июля 1988 г.: Стенографический отчет. В 2 т. Т. 2. Москва: Политиздат, 1988. 399 с.
11. **Кульчицький С., Міщенко М.** Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ: Центр Разумкова, 2018. 232 с.
12. **Ленин В. И.** Полное собрание сочинений. В 55 т. Т. 45: март 1922 – март 1923. Изд. пятое. Москва: Изд-во политической литературы, 1964. 730 с.
13. Політична історія України. XX ст.: у 6 т. Т. 6: Від тоталітаризму до демократії (1945–2002) / О. М. Майборода, Ю. І. Шаповал, О. В. Гарань та ін. Київ, 2003. 696 с.
14. Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. / педрада: В. М. Литвин (голова) та ін. редкол.: В. А. Смолій, Ю. А. Левенець (співголови) та ін. Київ: Парламентське вид-во, 2007. 1028 с.